

Ρουμάνος πεζογράφος με ελληνικό αίμα

Παναΐτ Ιστράτι ο συγγραφέας που έλαμψε και ξεχάστηκε

Πόσα ήθελε να κάνει η Μελβίνα;

Στό γενικότερο κλίμα των αυτοκριτικών, ή ύπουργός πολιτισμού δήλωσε πως δεν έκανε ούτε «τέ μισό του μισού, του μισού» απ' όσο είχε σχεδιάσει, που σημαίνει ότι δεν κατάφερε να κάνει ούτε το ένα όγδοο από τις φιλοδοξίες της. Βέβαια, θα έπρεπε να ξέρει κανείς ποιοι και πόσοι ήταν αυτοί οι στόχοι.

Αλλά, ακόμη και χωρίς να τα ξέρουμε όλα αυτά, μπορούμε να πούμε ασφαλώς ότι η μέχρι τώρα προσφορά του υπουργείου δεν ήταν άπληγες, αλλά σε πολλές περιπτώσεις και άρνητική. Πώς να ξεχάσει κανείς την κατάργηση της όπερας Θεσσαλονίκης; Πώς να παραδεί το χάλι στο οποίο έχουν περιπέσει τα κρατικά θέατρα και τα φεστιβάλ αρχαίου δράματος; Πώς να ξεχάσει τη διάλυση πέτριου του φεστιβάλ Αθηνών και τα όσα γίνθηκαν με τους μουσικούς; Και τι νό πει κανείς για την χρηματοδότηση θεατρικών μουσικών (ό χαρακτηρισμός άνηκε σε γνωστό πρωταγωνιστή του θεάτρου μας) που δόθηκαν από έφερνον τη θεατρική άνοιξη στην ελληνική επαρχία; Αλλά μήπως είχαμε καμιά όντιστη στο θέμα του θιάβλου και στάν κόσμο των λογοτεχνών; Η ίδια η κυρία ύπουργός εξέφρασε τις τύψεις της γιατί δεν έκανε τίποτε στάν τομέα αυτόν. Είναι λυπηρό για όλους μας να κάνουμε τέτοιου είδους απολογισμούς, αλλά φταίει η κ. Μερκούρη με τις εκμιστρωμένες της όσον αφορά το τι ήθελε και το τι κατάφερε τελικά να πετύχει, όκωμ και με τις δικές της εκτίμησεις. Τρία χρόνια πέρασαν από τότε που η κ. Μερκούρη ανέλαβε το ύπουργείο πολιτισμού. Και, καλά, δεν έκανε τίποτε. Τουλάχιστον ός μην κατάφερε ό τι θετικό είχε γίνει καλύτερα. Εκεί που φτάσαμε, θά ήταν και αυτό μιά προσφορά.

Γράψαμε πριν λίγες εβδομάδες για τον Καρατζάλη και για τη συμβόλητά του ανά ρουμάνικα γράμματα και στο ρουμάνικο θέατρο. Και γράφαμε πως είχε ελληνικό αίμα στις φλέβες του. Το ίδιο θά μπορούσαμε να πούμε και γιό τον Παναΐτ Ιστράτι, τόν πεζογράφο που προπολεμικά δημιούργησε μεγάλο ενδιαφέρον για ένα δίστασμα και πού τώρα έχει μάλλον ξεχαστεί, τουλάχιστον από το πλατύ κοινό. Λοιπόν, και ό Ιστράτι είχε ελληνικό αίμα μέσα του.

Γεννημένος το 1884 στη Βροΐβα, ήταν γιός Ρουμάνος και Έλληνα και το πραγματικό του όνομα ήταν Γεράσιμος Βαλοασά. Έγραψε άρκετά θιάβλια, στα ρουμάνικα, άνάμεσα στα 1924 και 1928, όπως τα «Κυρά Κυραλιαν», «Τά γαιδουράγκαθα του Μποραγκάν», «Χαιδούκοι» και άλλο. Πέθανε το 1935, άφού δημιούργησε ένα πυρετικό ενδιαφέρον και στάν Εύρώπη, τουλάχιστον σε όρισμένους κύκλους, κι άφού ταξίδεψε άρκετά και με τη στάση του δημιουργησε πολλές συζητήσεις.

Ποιός πληρώνει τις γυναίκες;

Ποτέ δεν θά δούμε όσην μέρα, Πρόσφοτο παράδειγμα η κατάργηση της τελευταία στιγμή μιάς τηλεοπτικής σειράς για ιστορικές γυναίκες μορφές, που είχε διαρρηθεί κατά κόρον (σε άσπείο ενδοχλητικό) και που, λόγω διαφανίας Μαθιόπουλου-Βασιλικού, τελικά δεν προβάλλεται.

Καμιά είδηση για «Δημήτρια»

Πώς φθάσαμε πάλι εδώ; Ποιός έδωσε τις προεκρίσεις για τη σειρά, ποιός είπε το «όκρυ» και άγκρηθηκε ή προβολή της (πρέπει βέβαια να την είδα) και πως πείσθηκε τώρα ότι η σειρά είναι άκατάλληλη; Και το κυριότερο: ποιός θά πληρώσει για τη σειρά αυτή τών γυναικών; Γιατί, βέβαια, θά δαπανήθηκαν κάποια εκατομμύρια. Ποιός θά τα επείαρουθαι αυτά; Θά έπρεπε να γίνει μιά σχετική άνοικωση για να θεσπισθαι το κοινό ό τι δεν θά πληρώσει και για τις έκπομπες που ζύν γίνονται...

Τόν Ιστράτι γνώρισε και ό Ιλία Ερεμπούργκ, ό ασβιετικός συγγραφέας, που κι αυτός περιπλανήθηκε άρκετά, πού στο θιάβλι του «Ανθρώποι, χρόνια, ζωή», την πολιτική αυτοβιογραφία του, γράφει και για τόν Ιστράτι και γλαφρά τρόπο.

Μεγάλο ενδιαφέρον

«Τό 1927, γράφει ό Ερεμπούργκ, οι Γάλλοι είχαν ριχτεί με το μούτρα και διαβάσανε τα θιάβλια Παναΐτ Ιστράτι. Τά έργα του μεταφραζόντουσαν σε διαφάρες γλώσσες, ιδιαίτερα στη Σοβιετική Ένωση είχε πολλούς θαυμαστές, σε δύο - τρία χρόνια κυκλοφόρησαν τουλάχιστον είκοσι εκδόσεις θιάβλιών του Ιστράτι. Ο Ρομαίν Ρολλάν ένθουσιάστηκε και όνόμασε τόν νεαρό συγγραφέα «Γκόρκυ τών Βαλκανίων». Σήμερα, πόσο λίγοι θυμούνται το θιάβλι του Ιστράτι. Στη ζωή μου ή συνάντησή του Ιστράτι ήταν μιά τυχαία συνάντηση. Άκουγα πρόθυμα τις χυμώδεις ιστορίες του, μού ήταν μάλλον συμπαθείς - καλό-

Ο Ιλία Ερεμπούργκ θυμάται τη ζωή και τις αντιφάσεις του

ραμμάδες, διηγόντανε πολύ όμορφα, παραυριόντανε. Δεν ήξερε ούτε ό ίδιος άν πράγματι συνέβη αυτό που παραιούσε για άληθινό περιστατικό. Αυτό συμβαίνει συχνά με τούς προκείμενους παραμύθους... Γιατί ό Ιστράτι έγινε συγγραφέας; Είχε καταπατεί μ' ένα ασυρό επαγγέλματα. Έκανε τόν σερβιτόρο σε μιά ρουμάνικη ταβέρνα, φόρτωνε κιόθια στο καράβια, έκανε τόν ελαχοχρωματιστή, τό φορησάρη, έφτιαχνε ταμπέλες για τό μοναχό, έκανε τό σιδερά, τό σκαφτί, τόν πλανόδιο φωτογράφο - στάν προκομιά της Νίκιας πελάτες του ήταν οι τουρίστες, χρόνια όλο-κλήρα προπλανιόντανε... πήγε στάν Αίγυπτο, στάν Τουρκία, στάν Ελλάδα, στάν Λίβανο, στη Συρία, στάν Ιταλία, στη Γαλλία. Μίλαγε πολλές γλώσσες και καμιά δεν τη μίλογε σωστά. Πατρίδο του θεωρούσε τη Ρουμανία, ή μάνα του ήταν μιά Ρουμάνια άγρότισσα, ό πατέρας του Έλληνας λαθρέμπορος. Όλη του ή ζωή ήταν τόσο παράλογη πού μού φαίνεται πως κανέναν συγγραφέας δεν θ' άποφάσιζε να τήν περιγράψει. Μά κι ό ίδιος ό Ιστράτι δεν όνειρευόταν να κάνει καριέρα συγροφέα. Τού άρεσε να διαβάει και διάβαζε ό τι του έπεφτε στα χέρια - Εμιλέσκου και Ούγκο, Γκόρκυ και Ρομαίν Ρολλάν. Τελικά τό σιχάθηκε όλα - τήν πείνα, τήν φατώσια, τα θιάβλια, τα φονικόδετρα της Νίκιας, τούς όστυνομοστές. Αποπειράθηκε να κόψει τό λομό του μ' ένα ξυράφι. Τόν πήγαν στο νοσοκομείο, γλιτώσε άπ' του χάρου τό δόντια. Απ' τό νοσοκομείο έγραψε στάν Ρομαίν Ρολλάν, βέλησε να μιλήσει σ' έναν ήλικιωμένο άνθρωπο, έξημνα, για τήν άπόγνωση του. Οταν προκίριμένος παρομύθηκά κι έχαντας παιδιόστική ψυχή, έξφυγε άπ' τό θέμα του κι άρχισε ν' άνοσθμάται διασκεδάστικές ιστορίες. Ο Ρομαίν Ρολλάν διάβαζε τή μακροσκελή επιστολή, ένθουσιάστηκε με τό ταλέντο του νεαρού Ρουμάνου κι ό Παναΐτ Ιστράτι καταπατίστηκε μ' ένα καινούργιο επαγγέλμα: έγινε συγγραφέας.

νε λάθος. Και ό Ερεμπούργκ συνεχίζει: «Τά πρώτα θιάβλια του Ιστράτι, πού τάν κáαν διάσημο, είναι ρομαντικά, έχουν πολλά στοιχεία παραμυθίου. Οι Γάλλοι έμειναν κατόπληκτοι άθελπόντας τήν Σερχράτ με σακάκι και παντελόνια. Ο Ιστράτι ιστορούσε τό παιδικό του χρόνο, τις περιπλανήσεις του, μιλούσε για τό τούρκικα χαρέμια, για ρουμάνους ανάρτες χαιτούσκους. Τό όγαπημένο του θέμα ήταν ό χαιτούσκου: αυτοί παίρνανε τό με-

ας, έβγαλε λόγους στάν «Ένωση τάν δικαιωμάτων του ανθρώπου», έγραψε μερικά όρμηγόνα άρθρα. Άνωριψόντανε: Τι να κάνει; Οι χαιτούσχοι είχαν ξελίθει από καιρό. Υπήρχαν οι κομμουνιστρο κι ό Παναΐτ Ιστράτι όρχισε να όνειρευόται μιά επίσκεψη στη Σοβιετική Ένωση».

Περίοργη συμπεριφορά

Τό ταξίδι του Ιστράτι στη Ρωσία, πού πριν λίγα είχε κάνει τήν επανάσταση ή και θριασκότα στο στάδιο της δημογραφίας σοσιαλιστικής κοινότητας, δείχνει, σύμφωνα με τα όσα γάρει ό Ερεμπούργκ, τόν αντιρατικό χαρακτήρα του Ιστράτι. Και να γιαι:

«Πήγε στη Μόσχα, δεν έμεινε και τίποτε για τό όποιο να την έκφρασει μεγαλόφωνα τόν θαυμασμό του, δήλωσε πως είχε σκοπό να έγκατασταθεί στη Σοβιετική Ένωση. Όταν γύρισε στο Παρίσι, έβγαλε ένα θιάβλι πού κατακρινε βία και έν παλλούς όξικμο, τη χώρα πού μόλις είχε έξυμνησει. Η αστροφή τόν τόσο άπότομη πού όλοι μείναν άνευλο. Οι μέν μιλησαν για «μηχανορραφία» και «έξαγορά», οι δε για «ως εκ θαύματος άνάνηψαν». Το θιάβλι για τό ταξίδι στη Σοβιετική Ένωση δεν θυμίζει σε τίποτε τα άλλα θιάβλια του Ιστράτι: τόσο πού έίονε πως έγραψε κάποιο άλλο. Δεν έζρω άν αυτό είναι άλήθεια. Δεν άπακλείεται να έρωταξε ή επιπολοιστία πού χαρακτηρίζει άνέκαθεν τόν Ιστράτι. Ο προσκυνήτης χολώθηκε: ή πραγματικότητα δεν έμοιαζε με τό ανατολιτικό παραμύθι πού είχε πλάσει μέσα του».

Ο Ιστράτι πέθανε σχετικά ξεχασμένος, έλαμψε κάποτε σαν πυροτέχνημα και κατόπι έσθης. ίσως άδικα. Ο Ερεμπούργκ γράφει τα έξης για τό τέλος του: «...Σέ λίγο έφυγε και πήγε στάν Ρουμανία. Είχα πράγματα έζρω για τό τελευταία του χρόνο. Επιδεινώθηκε ή φυματίωση του, για ένα δίστασμα ό Ιστράτι έζησε σ' ένα όρεινό μοναστήρι, έλεγε τόν εαυτό του άναρχικό, προσέπαθη να προσκολληθεί στους έθνικιστές, έγραψε περί Θεού και χάριθε όταν τόν θυμήθηκε ό Μωριάς. Πέθανε στο Βουκουρέστι το 1935. Οι γαλλικές έφημερίδες τόν νεκραλόγησαν έν συντομίο: είχαν πιαφτάσει κιόλας να τόν ξεχά-

Ο Γιώργος Βελέντζας κι ό Κώστας Σανιάς σε μιά σκηνή του έργου «Ειρήνη» του Αριστοφάνη

Θεατρικές παραστάσεις

Αριστοφάνη, «Ειρήνη», από τα κλιμάκια του Κρατικού Θεάτρου Βορρείου Ελλάδος.

Από τό λίγα έργα του Αριστοφάνη πού το περιβάλλον άναφέρεται σε μιά κοινωνία άγροτική και όχι σε όστου, ή «Ειρήνη» άποτελεί τήν καλλιτεχνική άπόδοση του πόθου να σταματήσουν οι πόλεμοι, να έπικρατήσει ή Ειρήνη και να έπιδοθεί ό κόσμος άπερίσπαστος στις δουλειές του, στάν άφθονία, στάν εύτυχία. Μόνο, βέβαια, πού ό Αριστοφάνης μένει πάντα ό μεγάλος ποιητής και ό όνειροπόλος, ό δημιουργός πού έζει πως πρέπει να καταφύγει σε χιμαϊλώα σχέδια για να έκφρασει όμως μιά άπόνταχτη άλήθεια. Ναι, για να εύτυχησε ό κόσμος πρέπει να σταματήσει ό πόλεμος, να παρομοιωτούν οι πολεμοκάπηλοι και οι λαοπλάνοι και να έπιδοθούν οι δουλειές τους στα έργα τούτο τα παραγωγικά. Οστόσο, ό Αριστοφάνης για μιά άκόμη φορά (τόδε έξανασάνε με τήν «Λυσιστόρη»), θά καταφύγει στην φαντασία του για να βρει ή ειρήνη και, μάλιστα, όχι με πρωτοβουλία «πρακτική» τών γυναικών, αλλά με τήν βοήθεια ενός μεγάλου οκαθαριστού πού θά τόν μεταφέρει στάν ούρανό, τόν Τρυαίσο, για να βρει τόν Ερμή, να τόν δωροδοκήσει, να τόν συνημερήσει και να πετύχει να βρει τήν ειρήνη, πού τήν έχουν κρύψει οι θεοί πίσω από πέτρας. Η ειρήνη θριασκαται, κινείται για τα άκόλουθους οι πανηγυρισμοί.

Ο Κώστας Σανιάς πού σπρωσθήσε τήν παράσταση τών κλιμακίων του ΚΘΒΕ τόνισε υπερβολικά τούς πανηγυρισμούς και τό φοκλορηκό στοιχεία, αλλά τώ έξέφυγε ή ποίηση της χιμαϊλώα, τού όνειρου, της ποιητικής ιδέας του Τρυαΐα. Ετσι έδωσε μιά παράσταση άνωτατή και χυμώδη, αλλά μοναχικού και χωρίς τήν ποιηση πού άπαιτεί τό έργο. Προχωρώντας την γραμμή Κορυ στην άνορήτση των λαϊκών άντιστοιχίας της άρχαίας με τήν νεοελληνική ποηση, έφτασε σε μιά υπερβολή, όπου στάν θεατή έμενε τελικά μιά σειρά από τραγωδία και χορούς σε δημώδεις ρυθμούς, ενώ τό μεγάλο μέρος του κειμένου πέρασε χωρίς να άκουσθαι ή να προοχέσει. Το ίδιο βέβαια ίσχυει και για τά πιο πολλά χορικά, πού τραγουδιέμενα σε ρομαντικούς τόνους έπαισαν να είναι λόγος και γίνονται μελωδία. Και θά πρέπει μάλλον τόν σπρωσθεί να άποδοσει τό ό τι ο Τρυαΐαός έπαψε να είναι βασικό πρόσωπο και χάρθηκε, πολλές φορές, μέσα στο πλήθος, πιθανώς για να δικαιωθεί κάποια άποψη. Τελικά, θιάβλωντας και έναθελπόντας Αριστοφάνη από τό διάφορο συμπεριόρημα, διαπιστώνει κανείς πως πάει να σχηματισθαι μιά τυποποίηση, όπου τό έξαγόμενο είναι ότι οι άριστοφάνεις κομωδίες είναι ένα άνακατόμημα άπό κάποιες τομημερίτες, άπό λαϊκούς χορούς και τραγωδία και άντιστομιεμικά κρημύματα, ξεχνώντας ότι όλα αυτά τό έργα είναι δημιουργήματα, κυρίως, ένός μεγάλου ποιητή.

Οι ήθοσοί τών δύο κλιμακίων του ΚΘΒΕ πάλεψαν φιλότιμα, αλλά πέτυχαν λίγα σχετικά πράγματα, καθώς έκείνο πού κυριαρχούσε, θά το έξανασαμε, ήταν τό πανηγύρι και ή άπόδοσή του. Ετσι ό Γιώργος Βελέντζας ήταν ένας Τρυαΐαός πού δεν βριόμβευσε, ό Ερμής σποσσωμικός και άκατανόητος, όπας τόν έβγαλε ό Κώστας Σανιάς, ό δούλος τού Σάκη Πετκίδη τυπικός και έλασρά άντιπρωμέμος. Απ' όλο τό άλλο σύνολο δεν νιόνταν να έξαρωσθαι κάτι, πορ' όλο πού γίνονταν προσέπειθε. ίσως ό Τάκης Λιαλιθίρης ήταν ό πιο εύνοημένος, μιά και είχε ένα ρόλο πού ξεχωρίζει (του Ιεροκλή). Ακατάνοητο γιατί μιλώμε με τό «ρό» ή ντεμουσέλα κήρη του Τρυαΐαός (είναι χωριστό ό άνθρώπος κι ή κήρη του τού ίδιου), άκατανόητο γιατί ούρλιαζε ό Βερσής σάν «πόλεμος». Θά ξεχωρίσε μόνο τήν πρώτη κλαουστρική σκηνή με τούς δούλους, μιά γραμμή όμως πού

για «Δημήτρια»

Σε λιγότερο από δυό μήνες θα λειτουργήσουν τα «Δημήτρια 84». Κι ωστόσο, κατά παγία τακτική του δήμου, καμιά ανακοίνωση δεν έχουμε για το πρόγραμμα, απλώς ορισμένα πράγματα δεν έχει πρόγραμμα. Κάποτε θα πρέπει να μάθουμε ότι ο προγραμματισμός, των φετιμιά γίνεται ένα χρόνο πριν την τελική τους. Στην Αθήνα τ' έχουν μάθει καλά αυτό και τα προγράμματα των Επιδημιών γίνονται και ανακοινώνονται πριν ένα εξάμηνο, το ίδιο και στο φεστιβάλ Αθηνών. Εδώ:

Λίγα χρόνια δοξασιμένα

Ο Ερευνητικός δείχνει με τον δικό του τρόπο την γέννηση ενός συγγραφέα. Και λέει πως μιά μέρα ο ίδιος ο Ισραήλ του είπε για τόν έαυτο του: «Από που κι όπου πήγα, μέ λένε συγγραφέα; Απλού, αλλά ζω ή ζω ή αναρχικό, πολύ γρήγορα, όμως θά ξεθυμάνω». Και δέν έκασ-

Ο Παναγιώτης Ισραήλ σκεπτόμενος

ρος τών άδικημένων, δέν είχανε κομματική πειθαρχία και δ φουρισμός, φωνασκός, άστατος Ισραήλ, πού υπήρχε σ' όλη του τή ζωή αναρχικός, τούς έβλεπε σάν δακάλουα του, σάν μεγάλω

Αυτά γράφει δ διάσημος Σοβιετικός συγγραφέας για τόν Ισραήλ, τόν συγγραφέα πού ήρθε και στην Ελλάδα και είχε γνωριμία με άρκετους Έλληνες συγγραφείς, άνάμεσα τούς και τόν Κασαντζάκη. Σίγουρα ήταν μιά ιδιόρρυθμη φυσιογνωμία μέσ στα γράμματα, μιά περίπλοκη πηγαίωα ταλέντω, πού έδωκε ώραιοι σελίδες, άλλά πού δέν μπόρεσε να καταξιώσει σάν μεγάλω συγγραφέας.

ΝΙΚΟΣ ΜΠΑΚΟΛΑΣ

Τὸ ἑλληνικὸ διήγημα

Ο ΞΕΝΙΤΕΜΕΝΟΣ

τοῦ Γιώργου Ιωάννου

Ε ΔΩ πού ζώ, μονάχα άνδρες κυκλοφοροῦν στούς δρόμους. Οἱ γυναίκες θγαίνωv άρια και πού, μά και τότε δέν τί θλάσεις, καθώς είναι κοουκουλωμένες με χοντρά σετινία ύφαντά. Συνήθως πηγαίνωv πολλές μαζί, κι όταν περνοῦν, ο δρόμος φλομώνει άπ' τή γλυκερή βρώμα, πού αναδίδωv από μέσα τους. Αν δέν ήταν έτσι σκεπασμένες, ίσως να μετριάζωvταν κάπως για τούς διαβάτες αυτή ή θρωμιά, ή-σέ όρισμένες περιπτώσεις, να χανόταν ολότελα.

Εχω ύπόψη μου όμως κάποιον Ξενιτεμένο, πού, όπως τουλάχιστον ισχυρίζεται, καθόλου δέν παραευνώηκε με όλα αυτά. Και έχει μέλιστα την έντιμωση, πώς ζει από πολλά χρόνια σε μιά τέτοια χώρα. Κάνωv οά να γεννηθηκε εδώ ή καλύτερα οά να ήταν Ξενιτεμένος σε τέτοια μέρη από τότε πού ένιωσε τόν κόσμο. Αυτό θέβαια δέν τό χάρηκε διόλου· είχε έλλειψη θαδιά σ' αυτή τή φυγή, τή τελευταία του, καθώς νομίζει.

Όπως εδώ, και στην πατρίδα, στους δρόμους, τις γυναίκες δέν τις έβλεπε, κι άς μνή ήταν κοικουλωμένες. Η όταν τις γνώριζε κόπου, κατόπιν δέν τις αναγνώριζε. Δέν μποροῦσε να συγκρατήσει οὔτε τά όνόματά τους, οὔτε προπάνωv τις φυσιογνωμίες τους. Πολλές φορές ένιωθε να τόν τραβούv άπ' τό σακάκι μέσα στόν δρόμο και πάντα ήθελε μερικά δευτερόλεπτα για να θυμηθεί, πώς αυτή πού τόν χαιρετούσε τόσο έγκάρδια ήταν μιά συγγένισά του ή κάποια γειτονοπούλα. Μ' αυτά τά συμπτώματα, άσο περνούσε ο καιρός, τόν έζωvαν τά φιδιά. Και για μοναδική ανακούφιση του είχε τήν ύπόνοια, ότι κι αυτές ποτέ τους δέν τόν είχαν πραγματικά κοιτάξει.

Τήν ύπαρξή τους και τή σκέψη τους, κυρίως άπ' τή μητέρα του τή είχε γνώρισε. Αυτή μονάχα τόν δυνέβαιε με τόν κόσμο τους και εξαιτίας της είχε συνθησιει να τις θάζει στόν λογαριασμό. Φυσικά μιλούσε πάντα με σεβασμό και κατανόηση γι' αυτές. Και τώρα εδώ, μέσα στην θμειλικτή άπομόνωση του, ξεκαθαρίζε συνεχώς, πίσω άπ' τή φωνή του και θαδιά στή σκέψη του, τόν άνεπαίσιμω κομωτισμό της. Ετσι θά άκουόvταν και θά σχηματίζωvταν κι αυτές κάποτε μέσα της. Πολλές φορές πιάνει λόγια του, πού θά τό έλεγε έτσι μόνο αυτή, και θρίσκει ακέφεις ολότελα δικές της. Ακόμα και ο τόνος της φωνής του πού χτυπάει κάποτε όμοιος με τό δικό της. Κι όταν καμιά φορά, πού σπανίως θέβαια, πανικόβλλεται και άγκώνονται τά μυαλά του για παντρείς και τέτοια, αυτή κυριαρχεί τότε μέσα του, διαμορτύρεται, διατυπώνει κρίσεις πού τόν ζεματώνε· και φυσικά μεταίνονται όλα, καθώς χώνεται τή μέση και τ' ανακατεύει. Κατόπι της νύχτες τόν παρηγορεί με τό παλιό επιχηρήματά της, τόν νακατεύει, και προπάνωv τόν πειθεί με τό φαδασμό της για τή βέρμη της, πού δοκιμάζεται πράγματι σε τέτοιες περιστάσεις. Κοι κατακάθειται κάπως ο πανικός του για τήν άπελπιστική έρημιά, όπου έχει κιόλας εισχωρήσει, για τό δικό του παλικούρι, πού ποτέ, καθώς φαίνεται, δέν πρόκειται κι αυτός να καμωρλώσει. Αυτό δέν είναι οὔτε μικρή, οὔτε ή μόνη τιμωρία, κι άς λέγε ο,τι θέλωv.

Ο ΤΑΝ τή σκέπτεται όμως νέα, ξαναμαλακώνει από τή ζέστα ή καρδιά του, τό στήθος του γίνεται σάν πουλιού. Αλήθεια, ήταν όμορφη και γλυκιά, ή μόνη πού τού φέρθηκε άπ' τήν άρχή όπως έπρεπε. Μικρόv, θυμάται, τού έπαρνε συνέχεια μαζί της, άκόμα και στó γυναικείο χαμάρι.

Περισσότερο του έμεινε μιά άσπραδά, πού έπικρατούσε εκεί μέσα, παρά όποιαδήποτε άλλη λεπτομέρεια. Οσο κι άν είναι παράλογο, έντουτοις λυπάται πού δέν ήξερε να προσέ-

χει τότε περισσότερο. Τις νύχτες παλεύει μέσα στόν ύπνο του με χέρια και με πόδια, να ξενετάρει, όσο είναι δυνατό, τις άχνές έκείνες άναμνήσεις. Τή θυμάται και τις τελευταίες στιγμές τό σταθμά, τή σέρωνά οί άδελφές του εύλιασμένη, ενώ τό τράνω φιδογλιστρώσε στην πλατφόρμα. Ηταν οά θυέλλα έκείνη ή στιγμή, καθώς οι μετανάστες στοιβαμένωv στα παράθυρα κραυγάζαν όλοι μαζί με ήπλωμένα τά χέρια. Κανένας δέν έδινε σημασία στους διπλανούς του, οὔτε παραμέριζε. Μόνο τούς δικούς τους κοιτάζε, αν ήταν δυνατό, να τούς ρωπήσει, με τήν ίδια λαχάρια πού άπορροφούν τά μάτια μας τό άγαπημένο πρόσωπο, τή στιγμή πού τό κατεβάζωv έρημω στόν τάφο. Και μόνο όταν έσθησαν όλα, κάθισαν και κοιτάξαν ο ένας τόν άλλο. Οἱ γνωριμίες γίναν γρήγορα· έτάλλω, είναι εύκολες, άκόμα και στά συνησιωμένα ταξίδια με τό τράνω.

Πάντως οι επιτροπές μετοναστεύσεως γνωρίζωv τή δουλειά τους. Ολα τά έχουν μελετήσει, κανείς καλός δέν πράκτειαι να τούς ξεφυγεί. Σιγά σιγά θά μείνωv στην πατρίδα μόνο τά άπολιμματα και οι άχρες περιφερόμενες φυσιογνωμίες. Όλοι πρέπει να είναι πρώτης ποιότητας, όπως τά ροδανία, άθικτα και θελωδένια. Όλες οι μάνες, πού είχαν γιους, τούς έχασαν ή θά τούς χάσωv. Τό μάθαν όλοι και συνησιωμένωv με τό σώμα τους, τούς ξεπληθεύωv, μεταχηρίζωvται μεγάλες πανουριές. Κι ένώ άκόμα συνωμώσθαι για να φτάσωv σε εδώ, κι άς είχαν άμέσως μετανιώσει. Οὔτε με διάλεξε, αυτε με παρακάλεσε κανένας.

Φυσικά, άφάτωv έφτεπασα, φαθάζωv πάλι για τό γυρισμό, χωρίς ν' άκούσω τούς περησιωμένωv. Δε με πειράζει πού με περιμούν τά ίδια πράγματα εκεί. Πάντως με περιμούν κι έκείνοι οι δρόμοι, τά χώματα κι ή θάλασσα. Όταν άκούω για θάλασσα βουρκώνω, όπως όταν σπανίως μου λένε λόγο οτορχικό. Ο φίλος πού μου λείπει πιά πολύ, είναι θαλασσινός· είναι μακριά μου.

Μ Ε τήν παρομική άφορμή φεύγω στην έρημο. Βαθιά, στην άνοιχτή έρημο, είναι οά θάλασσα· πάντοτε έκωvαν τό συνδυασμό τους. Εδώ έχω ανακαλύψει χίλιους τρόπους για να κοουκουλώv, σάν τή γάτα, τή λύσσα μου. Δίνω λύσεις φανταστικές μέσα στην πού ιδανική άπομόνωση και άπεραντοσύνη. Εφευρίσκω

συνεχώς νέους περιπασμούς και δέν κατέχωμαι, νομίζω, από έπιμονή προσήλωσι σε τίποτε και σε κανένα.

Αλλά κάθε λίγο και λιγάκι, χάνω τόν προανατολισμό μου· όπως όταν έπνυv στό θεοσκότεινω δωμάτιο. Εχω όμως τήν περξια και τόν παλικό. Δέν υπάρχουν εδώ άυνηφα να σκεπάσωv τό άστρο. Εννοιάζω τουλάχιστο άπ' τις καταγίδες. Εξάλλω με οδηγούν και τά κύματα τής άμμου. Ο γκιμπλης, ένας δυνατός αέρας τής έρημου, φυσαι άπ' τό νοτιο, κι όταν σταματά κι άφήνει ήσυχή τή άμμο, μένωv σχηματισμένα άπειρα μικρά κυματάκια πού δείχνωv πάντα κατά τό θωρία και τήν πατρίδα. Θυμίζωv όμως και άπόκρυφα γυναικεία μέλη. Πέφτω μπρούμυτα και ακαλιζώ με τά δάχτυλα τήν άμμο. Πιο μέσα θρίσκω μιά κίτρινη σκόνη οά θειάφι. Στην έπιφάνεια όμως είναι σάν τό σπειρωτό σμιγδάλι, πού κόμωvαι χαλβά στά γενέθλια μου. Αυτό γινόταν θέβαια, πριν φυτευτεί μέσα στη γή ο πρώτος άνθρωπος μας, και πριν διαπιστώσω με άποηγήτωση, ότι τάσα χρόνια δέν άνηκα σάν άστεριωμό του Σκορπιού, όλλά στου Τοξότη. Εται με είχαν διαβεβαώσει, όχι φυσικά από πρόθεση, αλλά κόνοντας λαθος. Προτιμούσα τό Σκορπιό· κι έκτός αυτού έχασα περισσότερο τήν έπιστοσύνη μου και κάθε όρεξη για γιορτασμούς άμφιβόλων γενεθλίων.

Ό,τι και να δω, τέλος πάντων, μου ύπενωμνίζε τις έλλείψεις μου. Στην άρχή ή έρημος δε μου θυμίζει τίπαια, άπλώς μου έφερνε μιά διέγερση, όπως κάθε άλλη έσοχη. Αργότερα όμως άρχισω να πλημμυρίζω από μορφές, γιατί ή άμμο πλάθεται. Όρες χάνωμαι μέσα στόν ήλιο, πλάθοντας γυναίκες εσπαλωμένες μπρούμυτα ή άνάσκελα. Πιστεύω πως τις πλάθω σιωτά, αν και τά μοντέλα μου ήταν άπ' άνέκαθεν κοουκουλωμένα. Γι' αυτό κυρίως στηρίζωμαι πάντα σε ένα, πού έχω ολόκληρω ύπόψη μου. Προσπαθώ να πλάσω και άντρες. Δυστυχώς άνάσκελα δέν καταφέρνω άκόμα να τούς άποδώσω. Φταιει θέβαια πού τό υλικό, πού δέν ύψώνεται. Ποθώ πολύ να αναπαραστήσω τή μάνα· τούς δικούς μου ή τούς φίλους μου· άλλά κάτι ξεπηδάει μέσα μου, πού πονεί τά χέρια και μου τά μπρεθεύει. Δέν μπορώ να τούς φαντασθώ, ολόνω τους χάνω. Δέν είμαι άξιος άκόμα για τέτοιο άμάρτημα. Γιατί, καθώς είμαι ολομόναχος, άμάρτωv άσυχώρητα ίσως, με όλα τά άγνωστα αυτά κορμιά. Βγάζω τό άχτι μου· κατόπι τά διαλύω με κλωστίες. Είναι πολύ πού εύκόλη εδώ, και προπάνωv έντελέως κίνηση, ή τέλεια έξαφνιση, όπως και κάθε άλλη άποχαλίωση. Κλαίω από ευχαρίστηση όσους κάκωvω έχει ή άμμος τόσες κοντινωτά να γίνωv οι άμσρτες μου.

Τόσες θέβαια πρέπει να είναι από δω και πέρα και οι προσευχές μου. Η έρημος μοιάζει με τό Άγιο Όρος· μπορείς ν' άμαρτήσεις βαρύτερα από παντού.

Μόλις νυχτώνει άρχίζει μιά άλλη διασκέδαση μου: άφήνω μιά άναμμένη λάμπα θεύλλης λίγο μακριά μου, και γυρίζω κοντό της οέ λίγο. Οἱ σκορπιοί τήν τριγυρνούν κιόλας σοσβαρά όλο φαρισόκι. Στην πατρίδα μαζεύονταν έτσι τό φινιάπωv οι βαριές πεταλούδες, πού τά χνούδι τών φτερών τους φέρνει κρυφή άρωματία. Όταν έρθωv άρκετοι, ποτίζω ένα γύρω τήν άμμο με μπενζίνα και δίνω μπουρλότω. Τούς κλείνω έτσι μέσα σ' ένα πύρινω στεφάνι. Παρακοιλωθώ, και όμολογώ ότι αυτό μου προκαλεί θαδιά γλύκα. Εξάλλω είναι και διαδοκτικό να τούς θλέπω να δαγκώνωv απότομα τόν έαυτό τους· ν' αυτοκτονούν, όπως λένε. Φοβάμαι τούς σκορπιούς και τό παράδειγμά τους· φοβάμαι τόν έαυτό μου.

Όταν μιλοῦv για δηλητήριο Εεροκαταπίνω. Θά 'θελα να μπορούσα να ρίξω μπενζίνα σε όλο τόν όρίζοντα, ν' αυτοκτονήσω όλοι οι σκορπιοί τά φιδία πού άν υπάρχουν. Ισως τότε -άν έγω σωθώ θέβαια- να συμπληρωθώ με όλη αυτή τήν έρημο, πού δέν έξρω ποιάς μου τήν έχει κληρονομήσει, και νά παραμείνω άδιαμορτύρητα. Μικρός δραματιζώμωv να 'χα ένα πολυθρόνω στήνωv στην ταράτσα μας και να θερίζω τούς περαστικούς. Τότε όμως δέν ήξερα καθόλου τό γιατί, άπλώς με διέτρεχε κατπάδωvσις. Αλλά τώρα, έγω είμαι πού νιώσω σά σκευμεμένωv από κάποια ταράτσα. Αλλάξα, φαίνε-ται, ρόλα, κι οὔτε τό πήρα καθόλου χαμηρά.

ΤΙΣ νύχτες οι σύντροφοί μου μου λένε τραγούδια για τήν ξενιτιά και όλο έμνεπείμωvται κοιτάζωv. Σάμπως έγω να είμαι πιο ξενιτεμένος άπ' αυτούς. Μόλις τώρα προσέχω, πως όλα σκεδόν τά τραγούδια μας μιλοῦv για ξενιτιά. Εχωvν γίνει άγγελικό μέσα στη συμφορά και στη στέρηση.

Όλα από μένα, θαρρείς, τό περιμούν. Οὔτε μποροῦv να φανταστοῦv τί έκωvμαι και πού γυρίζεi τώρα ο ναός μου. Κόποιος μου ψιθυρίζει ολόκληρη τή νύχτα για τό χωριό του, τό βάτλο και τ' άπόνοια. Εμάς μας πήρε τό ποτάμι, τό ξεροπόταμο, μου έπαιε στο τέλος.

Λέμε συνεχώς ιστορίες, ίδιως για τήν κατοχή, οά να μνή είμαστε άκόμα τόσο νέοι. Συνήθως έγω φταιω για τις ιστορίες αυτές. Οὔτε στην έρημο δέν μπορώ να τις ξεχάσω, μάλλον εδώ τις θυμάμαι καθαρότερα. Εξάλλω κάθε λίγο και λιγάκι συναντώμει συντριμμιά από αυτοκίνητα, από τάνκς ή αεροπλάνα. Και λένε πως θαδιά στην άμμο είναι θαμμένες έκατομμύρια νόρκες, πού άκόμα καρτεροῦνε τούς τυχερούς. Η άλήθεια πάντως είναι πως τούς παλεύω κάπως περισσότερο μ' αυτό τό φθδα για να μνή άποκαρμίνωvται από καντά μου. Καλύτερα να φουοῦνται, παρά να χθαῦν.

Τό άνομα του Ρόμμελ δε λένε οθ σθαίει. Τούς μιλώ και γι' αυτόν και για τά μαρτύρια των Εβραίων, πού τόσο λυσασμένωv μισοῦv και σήμερα οι μαυροί.

Ξυπνώ κάθε τόσο και προσήλωνωμαι στους φίλους μου, στη μάνα μου ή στους δικούς μου. Τους ταξιδεύωv ολόζώνωv τους σε μέρη άπιθανα, κι οὔτε 'θά τό μάθωv ποτέ. Κλαίω πικρά γι' αυτή τή μοίρα μου, πού τόσο άγρια με θιτοίξει.

Είμαι θέβαιος πιά πως δε ζητώσα οὔτε αυτό τό πράγμα. Δέν έξρω τι να πώ, και προπάνωv πως να τό πώ. Στην πρωτεύουσα ποθούσα και ήλπιζα στην έρημο, τώρα διμώ μόνο για τήν πρωτεύουσα, κι άς μνή έχω και κεί κανένα, πού πραγματικά να με θέλει. Ως ποτέ δε ζω εκεί πού δε θέλω. Καλό ίσως θά 'ταν να δοκιμάσω για ποθενά άλλοι· δέν άποκλείεται εκεί να ξεχαστώ και να βαστώω λίγο άκόμο.